

XXI KYLYM KOMPETENCIYALARY JANA OKUTUUNUN INNOVACIYALYK MODELDERI: TEORIYALYK JANA PRAKTIKALYK MAANISI

Жусуева Сюита Калмаматовна

Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети

Кыргызско-Узбекский международный университет имени Б. Сыдыкова

Kyrgyz-Uzbek International University named after B. Sydykov

tabica-7@mail.ru

ORCID: 0009-0005-1381-2520

Аннотация. Бул макалада XXI кылымдын негизги компетенциялары жана аларды билим берүү системасында колдонуунун инновациялык моделдери комплекстүү талдоого алынды. Глобалдашуу жана санариптешүү шартында окуучулардын аналитикалык ой жүгүртүүсүн, чыгармачылыгын, командада иштөө жана коммуникация жөндөмдөрүн өнүктүрүү зарылдыгы негизги маселе катары каралат. Изилдөөдө “4K”, “5E”, “Кайдзен” жана “AIDA” моделдеринин теориялык негиздери жана алардын практикалык мааниси терең баяндалган. Авторлор “4K” модели компотенттик мазмунду, “5E” методикалык түзүмдү, “Кайдзен” сапатты башкарууну, ал эми “AIDA” окутуунун мотивациялык компонентин камсыздаарын белгилеген. Изилдөөнүн максаты аталган моделдерди интеграциялоо аркылуу билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун жана окуучулардын интеллекттуулук потенциалын өнүктүрүүнүн илимий-методикалык негиздерин аныктоо болуп саналат. Жыйынтыгында, заманбап билим берүү парадигмасында бул инновациялык ыкмаларды системалуу колдонуу окуучуларды тез өзгөрүп жаткан шарттарга даярдоонун башкы фактору экени далилденген.

Ачык сөздөр: XXI кылым компетенциялары, 4K модели, 5E модели, Кайдзен, AIDA модели, инновациялык окутуу, билим берүүнүн сапаты, компотенттүүлүк, педагогикалык практика.

КОМПЕТЕНЦИИ XXI ВЕКА И ИННОВАЦИОННЫЕ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Жусуева Сюита Калмаматовна

кандидат филологических наук, доцент

Кыргызско-Узбекский международный университет имени Б. Сыдыкова

Аннотация. В данной статье представлен комплексный анализ ключевых компетенций XXI века и инновационных моделей их применения в системе образования. В условиях глобализации и цифровизации в качестве одной из актуальных задач рассматривается необходимость развития у учащихся аналитического мышления, творческих способностей, а также навыков командной работы и коммуникации. В исследовании подробно раскрываются теоретические основы и практическое значение моделей «4К», «5Е», «Кайдзен» и «AIDA». Авторы отмечают, что модель «4К» обеспечивает компетентностное содержание обучения, модель «5Е» - его методическую структуру, «Кайдзен» - управление качеством образовательного процесса, а модель «AIDA» - мотивационный компонент обучения. Целью исследования является определение научно-методических основ повышения качества образования и развития интеллектуального потенциала учащихся посредством интеграции указанных моделей. В результате доказано, что системное применение данных инновационных подходов в современной образовательной парадигме является одним из ключевых факторов подготовки учащихся к условиям быстро меняющегося мира.

Ключевые слова: компетенции XXI века, модель «4К», модель «5Е», «Кайдзен», модель «AIDA», инновационное обучение, качество образования, компетентность, педагогическая практика.

21ST CENTURY COMPETENCIES AND INNOVATIVE LEARNING MODELS: THEORETICAL AND PRACTICAL SIGNIFICANCE

Zhusueva Siuta Kalmamatovna*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor**Kyrgyz-Uzbek International University named after B. Sydykov*

Annotation. *This article presents a comprehensive analysis of the key competencies of the 21st century and innovative models for their implementation in the education system. In the context of globalization and digitalization, one of the pressing challenges is the need to develop students' analytical thinking, creative abilities, as well as teamwork and communication skills. The study provides a detailed discussion of the theoretical foundations and practical significance of the «4C», «5E», «Kaizen», and «AIDA» models. The authors note that the «4C» model ensures the competence-based content of learning, the «5E» model provides its methodological structure, «Kaizen» governs the quality management of the educational process, and the «AIDA» model addresses the motivational component of learning. The aim of the study is to identify the scientific and methodological foundations for improving the quality of education and enhancing students' intellectual potential through the integration of these models. The results demonstrate that the systematic application of these innovative approaches within the contemporary educational paradigm constitutes a key factor in preparing students for the challenges of a rapidly changing world.*

Keywords: *21st-century competencies, «4C» model, «5E» model, «Kaizen», «AIDA» model, innovative teaching, quality of education, competence, pedagogical practice.*

Киришүү. XXI кылымда глобалдашуу, санариптешүү жана маалымат агымынын ыкчам өсүшү билим берүү системасында жаңы талаптарга милдеттендирүүдө. Бүгүн жөн гана предметтик билим жетишсиз, себеби окуучунун аналитикалык ой жүгүртүүсү, чыгармачылык жөндөмү, командада иштей билүүсү жана эффективдүү коммуникациясы негизги көрсөткүчтөрдүн катарына кирди. Ушуга байланыштуу эл аралык билим берүү саясатында «**XXI кылым компетенциялары же көндүмдөрү**» түшүнүгү кеңири жайылып,

окутуунун мазмуну менен методикасын жаңылоонун теориялык негизи катары каралууда. Бул багытта Partnership for 21st Century Skills уюму тарабынан сунушталган 4К модели, OECDнин «Future of Education and Skills 2030» программалык документтери жана ЮНЕСКОнун стратегиялык материалдары компетенттүүлүккө негизделген билим берүүнүн концептуалдык алкагын аныктап берди. Компетенттүүлүккө багытталган мамиле салттуу репродуктивдүү окутуу моделдеринен конструктивисттик жана интерактивдүү ыкмаларга өтүүнү талап кылат. Ушул контекстте окутуунун инновациялык моделдери – 4К model, 8К model, 5E Instructional Model, ошондой эле башкаруу жана маркетинг тармагынан педагогикага адаптацияланган Kaizen жана AIDA model сыяктуу моделдер билим берүү процессине жаңы методикалык мүмкүнчүлүктөрдү алып келди. Бул моделдер окуу процессин уюштурууда өзгөчө мотивациялык механизмдер аркылуу окуучунун активдүүлүгүн арттыруунун инструменттерин сунуштап, окутуучулар өз тажрыйбасында пайдаланып көрүшүүдө.

Бул илимий макалада мына ушул 21-кылымдын компетенциялары деп аталган “4К”, “5E”, “AIDA” жана “Kaizen” моделдеринин ар бирине токулуп, алардын билим берүү системасындагы эффективдүүлүгүн талдоого алдык. Теманын актуалдуулугу, биринчиден, компетенттүүлүккө негизделген билим берүү стандарттарынын кеңири жайылышы жана мектептик практиканын инновациялык методикалык чечимдерге муктаждыгы менен шартталат. Экинчиден, ар түрдүү моделдердин теориялык негиздери жетиштүү иштелип чыккандыгына карабастан, алардын өз ара байланышы жана интеграциялык мүмкүнчүлүктөрү жетишерлик деңгээлде системалаштырылган эмес. Үчүнчүдөн, инновациялык моделдерди бирдиктүү компетенттик парадигмада талдоо окутуунун сапатын жогорулатууга багытталган илимий-методикалык негиз түзөт. Ошондуктан аталган макалада XXI кылым компетенцияларынын концепциялык өзөгүн аныктоо жана окутуунун инновациялык моделдеринин теориялык негиздерин талдоо менен бирге, аларды методикалык практикада колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн системалуу түрдө кароо максат кылынат.

Негизги бөлүк. Окутууда инновация – бул "жеке адамдардын жана коомдун муктаж-дыктарын канааттандырган жаңы куралды түзүү, колдонуу жана жайылтуу, ошону менен социалдык жана башка өзгөрүүлөрдү жаратуу" процесси. Андыктан XXI кылымдын көндүмдөрү XXI кылымдагы коомдо жана жумуш ордунда ийгиликке жетүү үчүн билим берүүчүлөр, бизнес лидерлери, окумуштуулар жана мамлекеттик мекемелер тарабынан маанилүү деп аныкталган көндүмдөрдү, жөндөмдөрдү жана окууга болгон умтулууларды камтыйт. Алар окуучулардын тез өзгөрүп жаткан санариптик коомдо ийгиликке жетүү үчүн зарыл болгон көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган өсүп жаткан эл аралык кыймылдын бир бөлүгү болуп саналат. Бул көндүмдөрдүн көбү аналитикалык ой жүгүртүү, татаал маселелерди чечүү жана командалык иш сыяктуу көндүмдөрдү өздөштүрүүгө негизделген тереңирээк окутуу менен да байланыштуу. Бул көндүмдөр салттуу академиялык көндүмдөрдөн айырмаланып, алар негизинен мазмундук билимге негизделбейт. Ошентип бул компетенциялар заманбап билим берүү парадигмасынын өзөгүн түзөт. Мында окуучуларды өзгөрмөлүү социалдык-экономикалык шарттарга даярдоону, алардын сынчыл ой жүгүртүүсүн, чыгармачылыгын, коммуникациялык жана социалдык жөндөмдөрүн өнүктүрүүнү көздөйт [8].

Ар бир моделге токтолуп көрсөк. "4К" концепциясы – кайсы гана тармакта болбосун ийгиликке жетүүгө жардам берген төрт көндүм – 1950-жылдары АКШда пайда болгон. 2016-жылы Давос шаарында өткөн Дүйнөлүк экономикалык форумда келечектин эң маанилүү кесиптик көндүмдөрү үч категорияга бөлүнгөн: сабаттуулук, компетенциялар жана мүнөз өзгөчөлүктөрү. Анда төрт компетенция негизги деп аныкталган: чыгармачылык, критикалык ой жүгүртүү, кызматташуу жана баарлашуу. Ошентип 4К модели (Communication, Collaboration, Critical Thinking, Creativity) XXI кылым компетенцияларынын практикалык өзөгүн түзөт. Бул модель P21 тарабынан сунушталып, билим берүү системасына интеграцияланган [5]. Бул моделдин негизги компоненти төмөнкүлөр:

- **Критикалык ойлоо** – маалыматты терең анализдөө;

- **Креативдүүлүк** – жаңы идеяларды жаратуу.
- **Коммуникация** – маалыматты айкындай билүү, ойду так жеткирүү;
- **Коллаборация** – команда менен иштөөгө көндүм [электрондук ресурс];

Демек, мында биринчиден, критикалык ой жүгүртүүдө маалыматты талдоо, жасалмаларды таануу жана татаал көйгөйлөрдү чечүү жөндөмүн камтыйт; экинчиден, чыгармачылык – бул жаңы, салттуу эмес идеяларды жана чечимдерди жаратуу; үчүнчүдөн, катыйжалуу баарлашуу, ийгиликтүү командалык иш жана башкалар менен бирге аракеттенүү; төртүнчүдөн, кызматташтык – командалык иш, максаттарга биргелешип жетүү, кызматташуу жөндөмү, бул заманбап жумуш шарттарындагы негизги көндүм. Бирок бул ырааттуулукту окутуучу өз методикасы ылайык өзгөртүп алууга болот, туруктуу сакталсын деген талап жок.

Сабактын 5E модели - бул окуучуларга билимди натыйжалуу өздөштүрүүгө жардам берүүчү заманбап окутуу ыкмасы. Бул модель беш этаптан турат: кызыктыруу, изилдөө, түшүндүрүү, кеңейтүү жана баалоо (*Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate*). Анын максаты – окуучуларга жөн гана фактыларды жаттап алуу эмес, материалды чындап түшүнүүгө жана сезүүгө жардам берүү. Бул модель сабактарды "жандуу" жана кызыктуу кылат, анткени билим мугалимден окуучуга түз берилбейт, тескерисинче, окуучу тарабынан активдүү иш жана ой жүгүртүү аркылуу курулат. 5E модели конструктивисттик теорияга негизделген жана америкалык илимпоз-педагог Роджер Бейби тарабынан иштелип чыккан [5]. 5E моделинин чыгуу тарыхы 1980–1990-жылдардагы америкалык жаратылыш таануу билим берүү реформалары менен байланыштуу [5]. Бул модель окуучуну билимди даяр формада алуудан изилдөө аркылуу өздөштүрүүгө өткөрөт. Практикалык натыйжалуулугу – билимди узак мөөнөттүү сактоону жана түшүнүүнү камсыз кылуусунда. Изилдөөлөргө карасак 5E цикли окуучунун активдүүлүгүн жана сынчыл ой жүгүртүүсүн арттырарын көрсөтөт [1]. Ошондой эле сабак өтүү алда канча жеңил жана окуучуларга дагы жеткиликтүү болот. 5E моделин мугалимдер сабактын структурасын 5 этапка бөлүп алуу менен практикалап жүрүшөт жана жакшы натыйжа бергендигин ырасташат. Ошондой эле сабакка окуучунун ынтызарлыгын, кызыгуусун

арттырарын белгилешкен. 5E модели класстагы сабактарга, курстарга, тренингдерге жана башка окуу чөйрөлөрүнө да ылайыктуу.

Кайдзен («үзгүлтүксүз жакшыртуу») концепциясы жапон менеджментинде Масааки Имай тарабынан негизделген [6]. Масааки Имайдын "Гемба Кайдзен: Үзгүлтүксүз өркүндөтүү стратегиясына жалпы акыл менен мамиле кылуу" аттуу китеби дүйнөлүк сапатты башкаруу практикасында Кайдзен концепциясын иштеп чыгууда жана жайылтууда маанилүү ролду ойногон. Кайдзен технологиясы – бул бүгүнкү күндөгү атаандаштык чөйрөсүндө артыкчылыкка жетүүгө мүмкүндүк берген философияны, теорияны жана башкаруу куралдарын камтыган комплекстүү түшүнүк. Ал негизинен өндүрүш процессин сапаттык жакшыртууга багытталган философия катары иштелип чыккан. Кийинчерээк бул принциптер билим берүү тармагына адаптацияланып, «үзгүлтүксүз методикалык өркүндөтүү» формасында колдонула баштаган. Билим берүүдө Кайдзен мугалимдин рефлексиясын, окутуунун сапатын системалуу баалоону жана методикалык процесстин туруктуу жакшыртылышын камсыз кылат [6].

Kaizen технологиясынын негизги үч принциби:

1. Тартип (тактык);
2. Демилгени жана жеке жоопкерчиликти өнүктүрүү (өз ишмердүүлүгүн жакшыртуу);
3. Командада иштөө жөндөмүн калыптандыруу (жалпы максатка жана ишти жакшыртуу максатына жетүү);

Демек, Кайдзен технологиясынын артыкчылыгы - бул инновациялык ыкмаларды натыйжалуу интеграциялоо жана салттуу окутуу ыкмаларынын кемчиликтерин жок кылуу менен бирге аларды инновациялык методологиялар менен толуктоо. Бүгүнкү күндө Кайдзен технологиясы окутуунун сапатын жогорулатуу үчүн билим берүү процессине ийгиликтүү киргизилүүдө. Келечектеги мугалимдердин билим сапатын жогорулатуу дүйнө жүзү боюнча педагогикалык жогорку окуу жайлары үчүн негизги маселе болуп саналат. Мугалимдер окуучулардын билим алуу сапатына жана натыйжада жалпы коомдун жашоо сапатына таасир этет [8]. Кайдзен концепциясы радикалдуу

өзгөрүүлөргө эмес, үзгүлтүксүз, туруктуу өнүгүүгө басым жасайт жана стратегиялык пландаштыруунун жана баалоонун негизги түшүнүктөрүн интеграциялоо үчүн комплекстүү алкакты сунуштайт.

AIDA модели ХХ кылымдын башында жарнама теориясында төрт негизги этаптан турган маркетингдик принцип, аны дүйнөгө белгилүү маркетинг эксперти Хайнц М. Голдман иштеп чыккан. Бул модель маалыматты натыйжалуу өткөрүүнүн формуласы болуп саналат:

1. **A (Attention)** – Көңүл буруу.
2. **I (Interest)** – Кызыгууну ойготуу.
3. **D (Desire)** – Каалоону (мотивацияны) жаратуу.
4. **A (Action)** – Аракетке өтүү.

Бул модель боюнча алып карасак мугалим "билимди сатуучу", ал эми студенттер "керектөөчүлөр" катары каралат. Мугалим өзүнүн "продуктусун" (билимди) ийгиликтүү өткөрүү үчүн ушул моделди колдонуусу зарыл.

Моделдин төрт этабы окутуунун ыкмасы катары:

1. Көңүл буруу (Attention): Мугалим класска киргенде эле студенттердин көңүлүн өзүнө бурушу керек. Сабактын алгачкы беш мүнөтү абдан маанилүү. Максат - мээнин көңүл буруу чыпкаларын "бузуп салуу". Бул үчүн төмөнкү ыкмалар сунушталат:

- ✓ Студенттерге байкоо салуу (көз аркылуу байланыш (eye contact) түзүү);
- ✓ Сабакка чейин социалдык тармактар (электрондук почта, мессенджерлер) аркылуу студенттердин кызыкчылыктарын жана көйгөйлөрүн билүү;
- ✓ Сабактын материалдарын так жана инновациялык ыкмалар менен иштеп чыгуу.

2. Кызыгууну ойготуу (Interest): Кызыгуу — бул окуудагы эң мыкты мотив. Кызыгууну жаратуу үчүн мугалимдерге төмөнкүлөр сунушталат:

- ✓ Сабак учурунда өз убагында суроолорду берүү;
- ✓ Юморду жана жандуу тилди колдонуу;
- ✓ Класстын ичинде окуучу менен жакын болуу.

3. Окууга болгон каалоону жаратуу (Desire): Кызыгуу менен каалоонун ортосунда өтө аз айырма бар, бирок каалоо – бул тереңирээк деңгээл. Эгерде мугалим студенттин кызыгуусун билим алуу каалоосуна айланта алса, анда окутуу процесси жеңилдейт. Бул этапта студенттин ички мотивациясын күчөтүү жана билимдин келечектеги маанилүүлүгүн түшүндүрүү зарыл.

4. Аракетке өтүү (Action): Бул бүтүндөй процесстин эң маанилүү бөлүгү. Көңүл бурулуп, кызыгуу жана каалоо жаратылса да, эгер аракет болбосо, максат ишке ашпайт.

✓ Бул этапта студенттер алган билимдерин практикада колдонушу керек.

✓ Мугалим студенттерге өздөрүнүн кайсы тармакта таланттуу экенин аныктоого жана келечектеги карьерасын пландаштырууга жардам бериши керек.

AIDA моделинин негизинде мугалимдин ролун талдап көрсөк:

– **Өз алдынча окуунун лидери:** Окутуу студентке багытталып, мугалим билимди жөн эле бербестен, аны курууга багыт берет.

– **Сабактын дизайнери:** Сабактын структурасын заманбап жабдуулар жана практикалык муктаждыктар менен айкалыштырып иштеп чыгат.

– **Келечекке багыт берүүчү:** Студенттердин жеке сапаттарын, чыгармачылыгын жана коом алдындагы жоопкерчилигин өнүктүрүүгө көмөктөшөт [1].

Корутунуду

Жыйынтыктап айтканда, AIDA модели билим берүүдөгү пассивдүү угууну активдүү үйрөнүүгө айлантуучу натыйжалуу курал болуп саналат, ал мээнин же кабыл алуунун кандай иштээрине негизделген окуучулардын көңүлүн буруунун жана мотивациянын ачкычы.

Жогоруда жүргүзүлгөн теориялык-аналитикалык изилдөөдөн улам XXI кылым компетенциялары билим берүү системасын модернизациялоонун стратегиялык багытын аныктайт деп жыйынты чыгарууга болот. Алсак, 4К компетенттик мазмунду камсыз кылса [7], 5E методикалык структураны берет [5], Кайдзен сапаттык менеджмент механизмин түзөт [6], ал эми AIDA мотивациялык компонентти бекемдейт [8].

Демек, аталган моделдерди интеграциялоо билим берүүнүн сапатын жогорулатууга жана окуучунун интеллектуалдык потенциалын өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Билим берүү мейкиндигиндеги өзгөрүүлөр окуучунун жөн гана маалыматты өздөштүрүүсүн эмес, аны анализдеп, колдонуп, жаңы шарттарда чыгармачылык менен пайдалана билүүсүн талап кылат. Ушуга байланыштуу компетенттүүлүккө негизделген окутуу парадигмасы билим берүүнүн сапатын аныктоочу башкы фактор катары каралууда. Жыйынтыктап айтканда, билим берүүнүн келечектеги өнүгүүсү компетенттүүлүккө негизделген инновациялык моделдерди системалуу жана илимий негизде интеграциялоо менен түздөн-түз байланыштуу.

Колдонулган адабияттар:

1. Гускова Н.Д., Вдовин С.М., Краковская И.Н., Слушкина Ю.Ю. Билим берүүнүн сапаты туруктуу өнүгүүнүн негизги маселеси катары // Европалык изилдөө иштери. – 2016. – 19-том. – 3-чыгарылыш. – 239-257-беттер.
2. Муратов А., Акматов К. Кыргыз адабиятын окутуунун методикасы. Бишкек-2021;
3. Муратов А., Акматов К. Окутуунун жаңы технологиялары. – Б.: 2021.
4. Оторбаев К. Кыргыз адабиятын окутуунун методикасы. Бишкек-2020;
5. Байби Р. В. BSCS 5E окутуу модели: келип чыгышы жана натыйжалуулугу. – Колорадо-Спрингс: BSCS, 2006. – 15 б.
6. Имай М. Кайдзен: Япониянын атаандаштыкка туруштук берүүсүнүн ачкычы. – Нью-Йорк: МакГроу-Хилл, 1986. – 259 б.
7. Соколова А.В. Концепция «4К» для развития ключевых компетенций XXI века с использованием искусственного интеллекта <https://uronsk.ru/articles2/>
8. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>